

НАСОНОВ Родіон Вікторович,
курсант 4 навчального курсу
Військово-юридичного інституту,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ІВАЩЕНКО Сергій Миколайович,
полковник, доцент кафедри права
Національної безпеки та правової
роботи Військово-юридичного
інституту, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого
(м. Харків, Україна)

ЗАПОБІГАННЯ ЗАГАЛЬНОКРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЗСУ ТА ДССТ

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, питання забезпечення обороноздатності держави та ефективного функціонування її воєнної організації набуває виняткової гостроти. Збройні Сили України (ЗСУ) та інші військові формування, зокрема Державна спеціальна служба транспорту (ДССТ), становлять основу сектору безпеки і оборони, на який покладено конституційний обов'язок із захисту суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності держави. Ефективність виконання ними конституційного обов'язку із захисту суверенітету та територіальної цілісності нерозривно пов'язано зі станом військової дисципліни та правопорядку самих військових формувань, будь-які прояви протиправної поведінки становлять пряму загрозу боєздатності військ, їх організованості та керованості, що є неприпустимим в умовах ведення оборонної війни

Водночас, криміногенна ситуація засвідчує об'єктивну тенденцію до зростання рівня злочинності серед військовослужбовців, що детерміновано низкою факторів воєнного стану. Суттєве збільшення чисельності особового складу внаслідок мобілізаційних процесів, неминуче призводить до залучення до служби осіб з різним рівнем правосвідомості та соціальної адаптації. Постійне перебування в умовах екстремального психологічного та фізичного навантаження, безпосередня участь у бойових діях та пов'язаний з цим посттравматичний стресовий розлад виступають криміногенними детермінантами, що провокують девіантну поведінку [1, с. 324; 2, с. 40].

Варто зауважити, що зростання рівня злочинності серед військовослужбовців в умовах війни не є винятково українською проблемою. Історичний досвід збройних конфліктів свідчить, що зростання злочинності у військах в умовах війни є закономірним явищем. При цьому загрозу для обороноздатності становлять не лише військові кримінальні правопорушення, вичерпний перелік яких міститься у

Розділі XIX Кримінального кодексу України, а й кримінальні правопорушення загальнокримінального характеру, що вчиняються військовослужбовцями – суспільно небезпечні діяння, які посягають на загальні об'єкти кримінально-правової охорони (наприклад, власність, життя та здоров'я особи, громадську безпеку) склад яких не містить спеціальних суб'єктів чи об'єктів, пов'язаних виключно з порядком несення військової служби. Наслідки вчинення таких правопорушень мають комплексний деструктивний вплив: вони не лише руйнують військову дисципліну зсередини та підривають довіру суспільства до армії, але й створюють вразливості в інформаційному та міжнародно-політичному вимірах. Розголос про подібні випадки активно використовується противником у межах інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) для дискредитації Збройних Сил на міжнародній арені, ускладнюючи військово-політичну підтримку з боку партнерів, що у підсумку підриває обороноздатність країни [1, с. 326; 3].

Аналітичні дані Верховного Суду демонструють стійку негативну динаміку: у 2024 році за вчинення різноманітних кримінальних правопорушень було засуджено 6 532 військовослужбовці, що на 22,3% більше порівняно з 2023 роком, коли цей показник становив 5 339 осіб, стрімке зростання кількості засуджених військовослужбовців є прямим індикатором загострення криміногенної ситуації у війську в умовах воєнного стану [2, с. 40].

Статистика охоплює військові злочини та загальні кримінальні правопорушення, але у звіті розрізняються переважні злочини, не пов'язані зі службою: злочини проти власності, життя та здоров'я, а також громадської безпеки. Незаконне носіння зброї (стаття 263 Кримінального кодексу України) стає особливо небезпечним у періоди воєнного стану, які часто супроводжуються насильницькими злочинами. Ця динаміка безпосередньо пов'язана з початком широкомасштабного вторгнення та масової мобілізації, що підтверджує вирішальний вплив військових факторів на криміналізацію певного сегмента військової спільноти. [1, с. 327; 2, с. 40; 3].

Для превенції злочинності у війську варто виділити детермінанти, що зумовлюють протиправну поведінку. Важливо усвідомлювати, що злочинність у війську є проявом загальнонаціональної проблеми, а не виключно внутрішньовідомчою, проте можна виділити специфічні чинники, що впливають на злочинність військовослужбовців, які доцільно розглядати на макрорівні (об'єктивні детермінанти) та мікрорівні (суб'єктивні фактори)[4, с. 217].

На макрорівні ключовими є воєнно-політичні детермінанти: перманентний стрес, пов'язаний з безпосередньою участю у бойових діях, неминуче призводить до деформації ціннісних орієнтацій та психологічних розладів, знижуючи поріг для вчинення насильницьких злочинів. Поряд із цим, суттєвий вплив має і загальна соціально-економічна напруженість, оскільки матеріальні труднощі військовослужбовців та їх родин можуть виступати мотивом для вчинення корисливих злочинів. Крім того, до об'єктивних чинників належать і певні організаційно-управлінські недоліки. Масова мобілізація об'єктивно ускладнює проведення глибокого професійно-психологічного відбору, а прогалини у виховній

роботі та недостатній контроль за обігом зброї та майна створюють сприятливі умови для вчинення правопорушень [1, с. 328; 4, с. 217].

На мікрорівні рівні вчинення правопорушення детермінується особистісними характеристиками військовослужбовця та особливостями його найближчого оточення. Центральним елементом виступає деформація правосвідомості та правовий нігілізм, що часто є наслідком загального низького рівня правової освіти в суспільстві. Часто способом психологічного розвантаження стає зловживання алкоголем та психотропними речовинами, що значно знижує самоконтроль. Кримінологічний профіль військовослужбовця характеризується судимістю, низьким рівнем освіти та асоціальною поведінкою. Ці фактори, що посилюються стресом і поєднуються з відсутністю психологічної підтримки, значно підвищують ризик девіантної поведінки. [1, с. 326; 4, с. 217].

Система запобігання загальнокримінальним правопорушенням у війську має бути комплексною та багаторівневою, охоплювати заходи від загальносоціального рівня до індивідуального. Ефективна профілактика не повинна обмежуватися каральними заходами, а має бути спрямована на усунення причин та умов злочинності.

Важливим етапом у пошуку шляхів удосконалення національної системи превенції є аналіз зарубіжного досвіду, зокрема моделей запобігання злочинності в арміях країн-членів НАТО.

Одним із основних елементів у правових системах багатьох країн-членів НАТО є наявність розвиненої системи військової юстиції, що функціонує як окрема гілка судочинства зі спеціалізованими судами, органами прокуратури та слідства. Така інституційна відокремленість забезпечує розуміння специфіки військових правовідносин та швидкий розгляд справ, що посилює превентивний ефект невідворотності покарання. У цій системі вагому роль відіграє військова поліція, повноваження якої часто виходять за межі суто патрульних чи каральних функцій. Вона наділена повноваженнями з проведення дізнання та досудового розслідування, а її діяльність значною мірою орієнтована на проактивну превенцію, аналіз криміногенних ризиків та роботу з особовим складом на випередження, а не лише на реагування на вже вчинені правопорушення [5, с. 362].

Система профілактики має базуватися на загальносоціальних заходах, спрямованих на усунення корінних причин злочинності. Для того, щоб вийти за рамки стереотипного уявлення про військову службу як «каральний захід», необхідна державна політика, спрямована на підвищення престижу військової служби та сприяння повазі до закону та дисципліни.

Водночас варто зосередитися на забезпеченні належного матеріального та соціального забезпечення військовослужбовців та членів їхніх родин, що мінімізує вплив економічних чинників на мотивацію протиправної поведінки. Формування високого соціального статусу захисника Вітчизни, підкріпленого реальними соціальними гарантіями, сприяє зміцненню морального духу, знижує рівень соціальної напруженості у військах та фундаментально змінює суспільне сприйняття [1, с. 328].

Конкретні кримінологічні заходи у збройних силах здійснюються командирами, ВСП, органами управління та психологічними службами. Ці заходи спрямовані на покращення відбору, правової освіти, моніторингу умов життя, організації дозвілля та виявлення осіб групи ризику з метою профілактики. [1, с. 326].

Водночас слід зазначити, що ВСП, будучи спеціальним правоохоронним формуванням, не має статусу повноцінного правоохоронного органу та позбавлена функцій оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. Усвідомлюючи цю інституційну прогалину, наразі на законодавчому рівні просувається ідея створення Військової поліції як правоохоронного органу з правом ведення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування військових кримінальних правопорушень [6].

Індивідуальна профілактика полягає у цілеспрямованому впливі на військовослужбовців, які можуть вчинити правопорушення, шляхом проведення освітньої та психологічної роботи, а також застосування дисциплінарних заходів, спрямованих на виправлення девіантної поведінки на ранній стадії. [1, с. 327].

Отже, злочинність військовослужбовців є загрозою національній безпеці, детермінованою як об'єктивними чинниками воєнного стану, так і суб'єктивними характеристиками особистості. Ефективна протидія вимагає переходу від переважно каральних до проактивних запобіжних заходів. Лише комплексний підхід, що поєднує загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи превенції, здатен зміцнити правопорядок у військах та, як наслідок, підвищити обороноздатність держави.

Список використаних джерел

1. Пашенко Є. М. Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії росії проти України. Кримінологічний аспект. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 81, ч. 2. С. 324–329. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.50>.
2. Стан здійснення правосуддя у 2024 році : статистичний звіт Верховного Суду. Київ, 2025. 101 с. <https://tinyurl.com/ywpu9vx7>
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Корнієнко М. В. Стан та детермінація військової злочинності в умовах особливого періоду в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 217–219. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/48>.
5. Табака Т. І., Котляренко О. П. Застосування зарубіжного досвіду для підвищення ефективності правоохоронної діяльності у Збройних Силах України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 362–365. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/86>.
6. Про Військову поліцію : проект Закону України від 31.05.2024 № 6569-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44336>